

עורכת: ד"ר מירה צורף עורכת לשון: יעל מלכיאל

כרך 5, גיליון מס' 9, 6 בספטמבר 2015

בסוריה אין חדש תחת השמש

אייל זיסר

בשנים האחרונות קנתה לה אחיזה ההנחה כי מלחמת האזרחים המתנהלת בסוריה הנה מלחמה נעדרת הכרעה, שלאף אחד מן הצדדים הלוחמים - משטרו של בשאר אל-אסד ובעלי בריתו מזה, ומחנה המורדים מזה - אין יכולת לגבור על היריב ולהביסו. מכאן נבעה המסקנה המתבקשת כי בשאר ישרוד על כיסאו בדמשק תוך שהוא מוסיף להחזיק בלבה של המדינה הסורית - רצועה צרה המשתרעת מן הבירה דמשק אל העיר חלב ואל אזור החוף העלווי בצפון, ואולי אף אל העיר דרעא והר הדרוזים בדרום. עוד הניחו פרשנים ומומחים כי מחנה המורדים, ובעיקר אותן קבוצות אסלאמיות רדיקליות "שחטפו" את המהפכה מידי המוני הסורים שחוללו אותה לפני חמש שנים ומובילות כיום את המאבק במשטרו של בשאר, תוספנה לזנב בו ממעוזיהן באזורי הכפר והפרפריה אך תתקשינה להכריעו בשל חולשתן המובנית הנעוצה בחוסר יכולתן לאחד את השורות ולהצמיח מקרבן הנהגה צבאית ומדינית אפקטיבית.

אלא שמאז קיץ 2014 חלה תפנית במלחמה בסוריה או לכל הפחות שינוי מגמה. לכאורה לא התחולל בסוריה אירוע יוצא דופן ובכל רחבי המדינה נמשכת מלחמת התשה, המתנהלת במאות מוקדי לחימה מקומיים שבכל אחד מהם נוטלים חלק כמה מאות לוחמים משני הצדדים. ואולם על אף היעדר הכרעה במלחמה ממושכת זאת, הרי להישגים המצטברים של המורדים בקרבות אלו אפקט מצטבר העשוי להשליך על גורל המערכה בסוריה.

שינוי המגמה בלחימה בסוריה הוא תוצאה של דימום בלתי-פוסק בשורות המשטר הסורי ושל שחיקה מתמשכת במשאבי כוח האדם העומדים לרשותו. צבאו של בשאר אל-אסד מפגין מורל נמוך ותשישות המאלצים אותו להסתמך בעיקר על תמיכתם של בני העדה העלווית - עדתו של הנשיא הסורי - שעודם נכונים ללחום ולהיהרג למענו, ועל לוחמי חזבאללה שהובאו מלבנון השכנה כדי לסייע לו. אלא שבאלו גם באלו אין די כדי להחזיק מעמד, לא כל שכן כדי להכריע את המורדים שקמו עליו.

המורדים מתגלים כחדורי מוטיבציה ונחישות וכבעלי כושר שרידות והתמדה. הם נהנים מגיבוי של אוכלוסייה אוהדת, בעיקר באזורי הכפר הסוניים, ונראה כי אינם חסרים לוחמים הנוהרים לשורותיהם מתוככי סוריה ומחוץ לה, סורים ומתנדבים זרים כאחד. הם הצליחו לאחד שורות, ובמקום מאות קבוצות מורדים שלחמו במשטר בכל רחבי סוריה בשנותיה הראשונות של המלחמה אך לעתים אף נאבקו זו בזו, פועלות כיום במדינה קבוצות בודדות, כולן בעלות גוון אסלאמי רדיקלי, שקיבצו תחת חסותן קבוצות שונות של מורדים אך בה בעת חיסלו קבוצות מורדים אחרות. במזרחה של סוריה הביס ארגון המדינה האסלאמית (דאע"ש) את כל יריביו והפך לגורם כוח מוביל בשטח לצד כוחות כורדיים, בעיקר חברי מפלגת האיחוד הדמוקרטי הכורדי (PYD) והזרוע הצבאית שלה המגובה ביחידות ההגנה העממית (YPG), שפעלו בעיקר במובלעות הכורדיות בצפון מזרחה של המדינה. בחלקיה המערביים של סוריה בלטה חזית הסיוע (ג'בהת אל-נצרה) כגורם כוח מוביל, אך בד בבד גם מפגין פרגמטיות ומוכן לשתף פעולה עם קבוצות אסלאמיות סלפיות אחרות, ובראשן "צבא האסלאם" (ג'יש אל-אסלאם) בהנהגתו של זהראן עאלוש או "תנועת החופשיים של אל-שאם המוסלמית" (חרכת אחראר אל-שאם אל-אסלאמיה) בהנהגתו של האשם אל-שיח' אבו ג'אבר.

לעזרת המורדים התגייסו גם תורכיה, קטר וערב הסעודית שגמרו אומר למוטט את משטרו של בשאר אל-אסד והן מפגינות נחישות שאינה נופלת מזו שמגלות בעלות בריתו של בשאר, איראן, חזבאללה ורוסיה, שנזעקו להגן על משטרו. מדינות אלו הידקו את התיאום ביניהן, הגבירו את הסיוע הכספי והלוגיסטי שהן מעניקות למורדים ואף סייעו לאמנם, ומעל לכול אילצו את בעלות בריתן בתוך סוריה לשתף פעולה אלה עם אלה.

במהלך השנה האחרונה רשמו המורדים שורה של הישגים צבאיים שחוללו שינוי במערכה המתנהלת בסוריה. עוד בקיץ 2014 הגיח ארגון המדינה האסלאמית (דאע"ש) ממעמקי המדבר והשתלט על מרחבים ניכרים בצפונה של עיראק ובמזרחה של סוריה. הארגון פעל לבסס את שלטונו באזור הג'זירה (אשר במזרחה של סוריה, במחוזות דיר אל-זור, חסכה ואל-רקקה), תוך שהוא פועל לחסל את המובלעות שעוד נותרו בידי המשטר במזרח המדינה, דוגמת הערים טבקה ואבו כמאל (שעליהן השתלט עוד בקיץ 2014), וכן הערים חסכה ודיר אל-זור שהפכו יעד קבוע למתקפותיו, הגם שלעת עתה כשל במאמציו לכבוש אותן. לוחמי הארגון ניסו לפרוץ לעיר חומץ, נקודת החיבור בין דרומה של סוריה לצפונה. הם השתלטו בנובמבר 2014 על שדות הנפט והגז שבג'בל אל-שאער, המרוחק כ-110 ק"מ מן העיר חומץ, אך נהדפו ממנו כחודשיים לאחר מכן בידי הצבא הסורי. במאי 2015 עלה בידם לכבוש את העיר תדמור, המשמשת שער כניסה מהמדבר המזרחי למרכזה של סוריה בואכה חומץ (מרחק של 155 ק"מ) ודמשק (מרחק של 210 ק"מ). ולבסוף, לוחמי דאע"ש הצליחו להיאחזו בראשית אפריל 2015 בכמה מפרבריה של דמשק דוגמת אל-חג'יר אל-אסנד ומחנה הפליטים הפלסטיני ירמוכ, ובמקביל להתקדם בחודשים מאי-יוני 2015 עד למרגלותיו המזרחיים של הר הדרוזים (הכפרים ביר קצב ואל-קצר). נוסף על כך עלה בידם לרכוש את נאמנותן של כמה מקבוצות המורדים הפועלות בגבול סוריה-לבנון ברכס הרי קלמון, וכן ברמת הגולן.

בדרומה של סוריה השתלטו חזית הסיוע (ג'בהת אל-נצרה) ושותפיה בשלהי שנת 2014 על האזורים הכפריים של מחוזות דרעא וקוניטרה וכן על המרחב הכפרי של דמשק (ריף דמשק).

המורדים השתלטו גם על מרבית שטחה של רמת הגולן הסורית, בכלל זה על קו התלים האסטרטגי המצוי מצדו הסורי של הגבול, ובראשו תל אל-חארה השולט על כל מרחב החוראן. עוד באוגוסט 2014 זכו המורדים בהישג סמלי בדמות כיבוש מעבר הגבול שבין ישראל לבין סוריה בקוניטרה ומאוחר יותר, באפריל 2015, בהישג נוסף עם כיבוש מעבר נציב - מעבר הגבול לירדן. בצפון עלה בידי המורדים להשתלט על מרבית שטחה של צפון-מערב סוריה ובראש ובראשונה על מחוז אדליב. המורדים כבשו במהלך החודשים מרץ-אפריל 2015 את בירת המחוז אדליב ולאחר מכן גם את הערים ג'יסר אל-שעיור ואריחא, החולשות על הדרכים המקשרות בין חלב ואדליב לדרומה של סוריה ולאזור החוף.

הישגיהם של המורדים מאיימים על מאחזי המשטר בחלב, העיר השנייה בגודלה במדינה, על הערים דרעא וקוניטרה, מאחזיו האחרונים בדרומה של המדינה, ואף על אזור החוף העלווי. נוכח מציאות זו המתהווה בסוריה התעוררו ספקות באשר ליכולתו של בשאר אל-אסד לשרוד בשלטון לאורך זמן. שהרי דומה כי בשאר ניצב בידיים ריקות אל מול נחילי ארבה הפושטים על נחלותיו וידו קצרה מלהושיע.

המשטר הסורי מצדו הוסיף למקד את מאמציו בשימור אחיזתו בלב המדינה - העיר דמשק והרצועה הצרה המשתרעת ממנה צפונה דרך הערים חומץ וחמאה בואכה אזור החוף העלווי והעיר חלב. באביב 2015 גייס המשטר לעזרתו את לוחמי חזבאללה במטרה להבטיח את שליטתו באזור הגבול הסורי-לבנוני (רכס הרי קלמון), ואת מבואותיה המערביים של דמשק (אל-עיוטה אל-עירביה) ובמרכזם העיירה זבדאני, שדרכם עוברות הדרכים מדמשק צפונה (לעבר חומץ וחמאה) ומערבה (לעבר בירות). המשטר הסורי וארגון חזבאללה זכו בהישגים משמעותיים בלחימה באזורים אלו שהנם בעלי משמעות מורלית ובעלי חשיבות להבטחת צינור החמצן החיוני למשטר הסורי ולחזבאללה כאחד.

המשטר הסורי החל את דרכו כמשטר שבבסיסו קואליציה רחבה של קבוצות מיעוט בהנהגת בני העדה העלווית, כשלצדם גם בני העדה הסונית מאזורי הכפר והפריפריה. המהפכה הסורית שפרצה במרס 2011 הייתה הסיבה - ואולי התוצאה - לקריסתה של קואליציה זו ושל הסדר החברתי-כלכלי שייצגה. היסוד הסוני הכפרי בחברה הסורית, כשליש מכלל האוכלוסייה, יצא למאבק שראשיתו מחאה חברתית וסופו מלחמת אזרחים וג'יהאד עקובים מדם. במלחמה זו הוא סוחף אחריו חלקים נרחבים מן הציבור הסוני (המהווה כשישים אחוזים מכלל האוכלוסייה הסורית), המתגוררים בערים הגדולות. אכן, היסוד הסוני העירוני, ובכללם בני המעמדות הגבוהים ומעמדות הביניים, אינו נוטל חלק בלחימה. כמו כל אוכלוסייה עירונית באשר היא, הוא בז לתושבי הכפר וחושש מן הרדיקליות האסלאמית שהפכה לכוח המניע ולדלק הבערה של המרד הסורי. בשילוב בין כפריות לבין רדיקליות אסלאמית הוא רואה סכנה לסדר החברתי, הכלכלי והפוליטי המתקיים במדינה, סדר שבקדקודו המשטר העלווי אך בבסיסו מצוי היסוד העירוני הסוני שהיה ונותר לאומי וחילוני במהותו. ואולם, שיתוף פעולה של תושבי הערים הגדולות עם בשאר המתבטא בהתייבבות לעבודה במשרדי הממשל אין פירושו התגייסות להילחם למענו מול לוחמי דאע"ש וג'יבהת אל-נצרה.

יתר מרכיביו של הפסיפס הסורי נפוצו לכל עבר. הנוצרים מהגרים מסוריה בהמוניהם, הכורדים הסתגרו במרחבי המחיה שלהם בצפונה של המדינה ומנצלים את ההזדמנות שנקרתה בדרכם לקדם את רעיון האוטונומיה הכורדית. ואילו הדרוזים נערכים לקרב על ביתם, הר הדרוזים, והם הולכים ומתנתקים מן המשטר. בנסיבות אלה לא נותר לבשאר אלא לסמוך על בני עדתו. אלא שהתגייסותם של בני העדה העלווית, לצד כמה אלפי לוחמים זרים - שיעים, אפגנים, עיראקים וכמה אלפי לוחמי חיזבאללה - היא בבחינת טיפה בים הדם הסורי, בעוד האופוזיציה נשענת על מאגרים בלתי-נדלים של לוחמים, בהם מאות מתנדבים מחו"ל הזורמים עדיין מדי חודש לסוריה, אך בעיקר סוריים מקומיים.

על אף המתואר לעיל ולמרות המהלומות שספג, המשטר הסורי טרם קרס ועודנו עומד על מכונו ומצליח לשמר את לכידות מערכות הממשל, כוחות הצבא ומנגנוני הביטחון, וכן את התמיכה שלה הוא זוכה בקרב מגזרים שונים של האוכלוסייה הסורית, בעיקר בקרב בני העדות השונות וחלק מהאוכלוסייה העירונית הסונית. בנוסף, המשטר עודנו שולט לכאורה בחלקים החיוניים לקיומה של ישות מדינית סורית מתפקדת - הבירה דמשק, הערים הגדולות ואזור החוף. משימת ההגנה על אלו פשוטה בהרבה מאשר המשימה הסיזיפית שבה כשל, של קיום נוכחות שלטונית בכל רחבי המדינה.

המורדים מצויים כבר בשעריה של דמשק, ובשעריהן של דרעא, חומץ וחלב. נוכח הידלדלות המשאבים ובשל הדימום הבלתי-פוסק בגוף הסורי מתעוררת השאלה כמה זמן עוד יוכל משטרו של בשאר אל-אסד לעמוד בפרץ. בשאר זקוק אפוא לנס דוגמת תפנית דרמטית במערכה, בלכידות שמפגניים המורדים ובעיקר במידת התמיכה והגיבוי שהם זוכים לה משחקנים אזוריים ובין-לאומיים שונים. למען האמת, ניצניה של תפנית כזו בעמדותיהן של ארצות הברית, סעודיה ותורכיה כבר נראים באופק, החל במגעים שסעודיה מקיימת עם רוסיה ואיראן לפתרון השאלה הסורית בדרכי שלום (ובהסכמה להישארותו של בשאר על כיסאו) ועד לשיתוף פעולה מהוסס בין איראן לבין ארצות הברית בשאלה העיראקית, בצל הסכם הגרעין בין וושינגטון לטהראן ונוכח איום דאע"ש.

אלא שלמלחמה בסוריה דינמיקה משלה. בהקשר זה אי-אפשר שלא להזכיר את מטוטלת ההערכה באשר לסיכוייו של הנשיא הסורי לשרוד בשלטון. כזכור, בראשיתה של המהפכה הסורית רווחה ההערכה כי ימיו של בשאר ספורים. זו פינתה עד מהרה את מקומה להערכה כי בשאר הוא שעתיד להיות האחרון בשדה הקרב וממילא לצאת מן המערכה כשידו על העליונה, גם במחיר אובדנה של המדינה הסורית. לאחר מכן התקבעה ההנחה כי המלחמה בסוריה הפכה למלחמה בלא הכרעה, העתידה להימשך עוד שנים רבות. עתה, כאמור, נראה כי בסופו של יום משטרו של בשאר הוא המדמם, ואפשר שהפעם הוא מדמם למוות, אולם מוטב להמתין ולראות למי תאיר אלת המזל בסוריה את פניה בחודשים הקרובים.